

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ
НЕПОВНОЛІТНІХ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps2-M23z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Пасічник Ольга Миколаївна

Науковий керівник:
Данчук Юлія Петрівна,
кандидат психологічних наук,
доцент, старший викладач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Логвіна Оксана Анатолівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної
та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	
1.1. Психологічні особливості адиктивної поведінки у підлітків, які виховуються в неповних сім'ях.....	9
1.2. Вплив соціально-психологічних факторів на розвиток адиктивної поведінки в підлітковому віці.....	13
1.3. Соціально-психологічні детермінанти адиктивної поведінки у підлітків з неповних сімей	17
Висновки до розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА АДИКТИВНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	
2.1. Методика та організація емпіричного дослідження соціально-психологічних факторів, що обумовлюють адиктивну поведінку у підлітків з неповних сімей.....	27
2.2. Оцінка внутрішніх соціально-психологічних чинників, що сприяють адиктивній поведінці підлітків з неповних сімей.....	34
2.3. Аналіз зовнішніх соціально-психологічних чинників, які впливають на адиктивну поведінку підлітків з неповних сімей.....	39
Висновки до розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ УМОВАХ.....	
	50

3.1. Концептуальні основи та зміст програми психопрофілактики і соціально-психологічної корекції адиктивної поведінки підлітків з неповних сімей.....	50
3.2. Підсумки та узагальнення результатів формувального етапу дослідження.....	72
Висновки до розділу.....	85
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена зростанням кількості підлітків з адиктивною поведінкою, які виховуються в неповних сім'ях, утворених через розлучення, народження дитини поза шлюбом, роздільне проживання батьків тощо. Криза сім'ї, спричинена соціально-економічними, політичними та ідеологічними змінами в суспільстві, впливає на функціонування шлюбного інституту та батьківських функцій. Це призводить до зростання кількості неповних сімей, де може бути нестача сталих емоційних зв'язків між членами сім'ї та, як наслідок, порушення сімейного благополуччя і соціальних навичок, що в свою чергу впливає на розвиток особистості підлітка і схильність до адиктивної поведінки, найбільше виражену в цьому віці. Батьки, виконуючи роль посередників між суспільством і дитиною, відіграють важливу роль у процесі соціалізації (К. Андросович, Ю. Бохонкова, Н. Завацька), яка може сприяти чи перешкоджати соціальній адаптації дитини. Особливо значущим є аналіз взаємовідносин підлітків з батьками у неповних сім'ях, оскільки саме ці відносини можуть суттєво впливати на формування особистості дитини та появу адиктивної поведінки. Проте у психологічній літературі недостатньо даних про роль неповної сім'ї у виникненні адиктивної поведінки та про взаємозв'язок соціально-психологічних особливостей підлітків з образом батьків.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю глибокого аналізу адиктивної поведінки підлітків з неповних сімей в контексті сучасних соціально-психологічних знань. Наявність теоретичної невизначеності щодо особливостей адиктивної поведінки у підлітків з неповних сімей та потреба у вивченні соціально-психологічних детермінант зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Психологічні чинники адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей».

Об'єкт дослідження: адиктивна поведінка неповнолітніх з неповних сімей.

Предмет дослідження: соціально-психологічні чинники адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне виявлення соціально-психологічних чинників адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей.
2. Узагальнити вікові особливості підлітків, що сприяють адиктивній поведінці в різних типах неповних сімей.
3. Визначити рівні схильності до адиктивної поведінки в підлітків з неповних сімей різного типу.
4. Розробити структурну модель диференціації соціально-психологічних чинників адиктивної поведінки та провести її операціоналізацію.
5. Розробити і оцінити ефективність комплексної програми психопрофілактики та корекції адиктивної поведінки підлітків з неповних сімей.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили: концепція саморозвитку особистості Г. Костюка; теорії вікової та корекційної психології (В. Бочелюк, С. Кузікова, Р. Павелків, М. Панов, М. Савчин та ін.); принципи системного (В. Бочелюк, І. Данилюк, А. Коваленко, К. Лоренц, І. Пасічник, В. Семиченко та ін.), суб'єктно-діяльнісного (Г. Костюк, С. Максименко, І. Пасічник, В. Роменець та ін.) та індивідуально-орієнтованого (Л. Бінсвангер, Дж. Бьюдженталь, Є. Гейко, Ю. Джендлін, В. Турбан та ін.) підходів в психології; концепції становлення особистості в онтогенезі (Г. Балл, Н. Жигайло, В. Моляко, М. Орап та ін.) та її розвитку як активного суб'єкта життєдіяльності (Н. Добровольська, О. Кононенко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.); концептуальні підходи до особливостей детермінації соціальної активності неповнолітніх (С. Гарькавець, В. Корнієнко, Р. Шевченко та ін.) та їх адаптаційних властивостей у соціальному середовищі (А. Борисюк, Ю.

Бохонкова, Н. Завацька, О. Литвиненко, О. Лосієвська, Л. Пілецька та ін.); наукові уявлення про проблемні сім'ї та особливості виконання ними своїх функцій (Г. Бевз, І. Бурлакова, І. Ващенко, П. Горностаї, О. Петрунько, К. Седих, А. Склярчук та ін.); сучасні концепції щодо специфічності особистісного розвитку неповнолітніх в умовах депривації (Д. Гошовська, Я. Гошовський, Ю. Завацький, У. Михайлишин, Л. Онуфрієва та ін.); погляди на трансформацію мотиваційно-ціннісної сфери неповнолітніх (О. Бондарчук, Л. Засєкіна, А. Коваленко, А. Кононенко, Ю. Швалб та ін.) та ідеї щодо становлення їх моральної самосвідомості (І. Бех, М. Боришевський, І. Булах, О. Власова, А. Зимянський, М. Савчин та ін.); положення і принципи активних соціально-психологічних форм і методів роботи (О. Блискун, І. Гоян, В. Завацький, Г. Побокіна, М. Тоба, С. Цимбал, В. Яремчук, Т. Яценко та ін.).

Методи дослідження:

- Теоретичні: методологічний аналіз наукових концепцій щодо соціально-психологічних чинників адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей (теоретичне моделювання, методи порівняння, систематизації, узагальнення); наукова інтерпретація та синтез емпіричних даних.

- Емпіричні: спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності, інтерв'ювання, анкетування («Шкала Інтернет-залежності С. Чена» в адаптації В. Малигіна та ін.; анкета щодо структури моральної самосвідомості неповнолітніх); психодіагностичні методики, такі як методика діагностики схильності до 13 видів залежностей (Г. Лозова), оцінка схильності до девіантної поведінки (О. Орел), методика діагностики соціально-психологічних установок особистості (О. Потьомкіна), методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) тощо.

- Статистичні: обробка результатів дослідження з використанням методів математичної статистики та статистичного пакету SPSS (версія 20.0).

Організація дослідження: Дослідження тривало з 2023 по 2024 рік на базі Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Київ), та інших установ. У ньому взяли участь 58 неповнолітніх з неповних сімей (13-16 років) з неповних

сімей (20 хлопців та 28 дівчат) та 20 підлітків з повних сімей (10 хлопців та 10 дівчат).

Надійність результатів забезпечувалася методологічним обґрунтуванням теоретичних положень, репрезентативністю вибірки та використанням взаємодоповнювальних методів.

Наукова новизна дослідження:

1. Вперше визначено специфіку неповних сімей і вплив їх на формування адиктивної поведінки неповнолітніх; запропоновано структурну модель соціально-психологічних чинників адиктивної поведінки.

2. Розроблено програму психопрофілактики та соціально-психологічної корекції адиктивної поведінки.

3. Дістали розвитку погляди на соціально-психологічні методи корекції адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей.

Теоретичне значення: уточнено психологічні уявлення про адиктивну поведінку та чинники її прояву у неповнолітніх з неповних сімей.

Практичне значення: методичні інструменти дослідження можуть використовуватись у Центрах соціально-психологічної допомоги, реабілітаційних установах для надання психопрофілактики та корекції адиктивної поведінки неповнолітніх.

Апробація та впровадження результатів. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (м. Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2024 р.); на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 29 жовтня 2024 р.); V Міжнародна наукова конференція «Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук» (м. Рівне, 20 травня 2023р.) та знайшли своє відображення у публікаціях автора.

Публікації. Пасічник О.М. Психологічні чинники адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 20 травня 2024 р., м. Рівне, 2023. С. 13–14.

Пасічник О.М. Особливості дослідження детермінантів адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців*. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, 19 листопада 2024 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 143–145.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 89 сторінках. Повний обсяг роботи складає 97 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до проблеми дослідження виявив, що адиктивна поведінка, як інтегральне поняття, відображає різні форми соціального, психологічного чи комплексного неблагополуччя особистості. Це проявляється у порушенні гармонії взаємодії людини з собою, соціумом та близьким оточенням, незалежно від джерел і ступеня впливу. Така поведінка найбільш характерна для неповнолітніх через кризу перехідного періоду, що супроводжується зниженням адаптаційних можливостей. У цей період активуються психологічні механізми (конфлікти мотиваційної сфери, емоційно-вольові порушення тощо), які деформують міжособистісні відносини та породжують труднощі. Неприятливі сімейно-побутові умови, помилки у вихованні та порушення дитячо-батьківських взаємин посилюють ці процеси, що особливо гостро проявляється у підлітковому віці, сприяючи розвитку адиктивної поведінки.

2. Визначено характерні особливості підліткового віку, які впливають на формування адиктивної поведінки у неповнолітніх з неповних сімей. Серед них: підвищений егоцентризм, протестні настрої, амбівалентність характеру, потяг до ризику і незалежності, незрілі моральні переконання, негативна чи несформована Я-концепція, знижена здатність долати труднощі, переважання неконструктивних стратегій подолання стресу. Умови виховання в неблагополучних неповних сім'ях з їх руйнівним впливом ускладнюють ці проблеми, посилюючи прояви адиктивної поведінки. Найпоширенішим типом таких сімей є конфліктні, де члени неспроможні конструктивно вирішувати проблеми. Неповнолітні з таких сімей формують стосунки за негативним прикладом, що відображається у низькій соціальній ідентичності, обмеженій адаптації та спотворених ціннісних орієнтаціях. Загалом, дисбаланс у соціалізації цих підлітків сприяє формуванню адиктивної поведінки.

3. Виявлено рівні схильності до адиктивної поведінки у неповнолітніх з різних типів неповних сімей. У підлітків з середнім і високим рівнем схильності

домінують установки на самоствердження, прагнення свободи від соціальних обмежень, бажання отримати задоволення і пріоритет особистих інтересів. Вони віддають перевагу вільному дозвіллу, часто ігноруючи соціальні норми. Найбільша кількість таких підлітків виявлена у неблагополучних неповних сім'ях. Підлітки з низьким рівнем схильності до адиктивної поведінки демонструють впевненість у своїх діях, здатність до досягнення цілей та орієнтацію на соціальні норми. Їх установки спрямовані на особисту ефективність, що пояснює низький рівень схильності до адиктивної поведінки.

4. Запропоновано модель диференціації соціально-психологічних чинників адиктивної поведінки неповнолітніх та проведено її операціоналізацію. За результатами емпіричного дослідження виокремлено і систематизовано внутрішні соціально-психологічні фактори адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей (на особистісному рівні: зниження моральної самосвідомості за когнітивною, емоційно-ціннісною та поведінковою складовими; розузгодження в системі ціннісних орієнтацій; спотворення соціально-психологічних установок у мотиваційно-потребнісній сфері; зниження вольового контролю емоцій, моральної самооцінки; невизначена моральна позиція або неморальна позиція; наявність внутрішньоособистісних проблем (виражений внутрішній дискомфорт, негативне самоставлення) та проблем, пов'язаних зі здоров'ям та управлінням часом; схильність до саморуйнівної поведінки; на міжособистісному рівні: низький рівень соціальної ідентичності та соціально-психологічної адаптації, соціальне дистанціювання; дисбаланс провідних компонентів соціалізованості; обмеженість чи відсутність конструктивного досвіду соціальної взаємодії; несприятливий соціальний статус у групі та схильність до протистояння нормам і правилам) та зовнішні соціально-психологічні чинники такої поведінки (несприятливий психологічний клімат сім'ї, напруженість між її членами; негативні питні традиції сім'ї, позитивне ставлення до алкогольних, тютюнових виробів та ін.; перевага емоційної дистанції у дитячо-батьківських відносинах, натомість прийняттю та емпатії; специфіка спілкування і взаємодії з перевагою

конфліктності, замість співпраці, спільного прийняття рішень; дефіцит спілкування з членами сім'ї, їх підтримки та захисту; авторитарність; невинуватана вимогливість, натомість обізнаності про справи і інтереси дитини, зі специфікою заохочень і покарань; несприятливі, негармонійні стилі сімейного виховання з домінуванням гіперпротекції, емоційного відкидання, жорстокого поводження, гіпопротекції, у поєднанні з непослідовністю стилю виховання, Непослідовною поведінкою батьків у питаннях контролю за поведінкою дитини) у взаємодії яких формується адиктивна поведінка підлітка.

5. Експериментально перевірено ефективність програми психопрофілактики і соціально-психологічної корекції адиктивної поведінки неповнолітніх з неповних сімей. Програма, спрямована на корекцію адиктивної поведінки, передбачала роботу з індивідуальною самооцінкою неповнолітніх, формуванням вміння конструктивно взаємодіяти з оточуючими, розвиненням емоційної стійкості, а також соціально-психологічною корекцією міжособистісних відносин з боку батьків та дітей. Експеримент показав, що досягнуто статистично значущі зміни в покращенні поведінкових проявів учасників: зниження конфліктності, підвищення рівня соціальної адаптації, розвитку самоповаги, зниження показників нервово-психічного напруження, покращення міжособистісних контактів, у тому числі із батьками.

Перспективи подальшого дослідження зосереджені на вивченні можливостей використання програми профілактики та корекції адиктивної поведінки в різних вікових групах, з урахуванням різновиду залежностей та умов соціалізації. Необхідно також продовжити теоретичне осмислення і експериментальне дослідження гендерного аспекту соціально-психологічної допомоги неповнолітнім з адиктивною поведінкою. Важливим є використання ресурсного та рефлексивного підходів для досягнення тривалого ефекту у подоланні проявів адикцій, що допоможе ефективніше коригувати їх поведінку і адаптувати до соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вуйченко М., Шатохін А. ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ. *ГРААЛЬ НАУКИ*. 2021. С. 141–142. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.11.2021.023>
2. Гапочка Я. О. Гендерні якості чоловіків в уявленні дівчат юнацького віку з неповних батьківських сімей. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2019. Т. 9. С. 224–230. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3744>.
3. Гініятулліна О. М. Діяльність соціального педагога з дітьми з неповних сімей : магістерська робота. 2020. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/1695>
4. Гупаловська В. Адикція як форма залежної поведінки: проблема визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. Вип. 4. С. 6–10.
5. Гупаловська В. Адикція як форма залежної поведінки: проблема визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. Вип. 4. С. 6–10.
6. Замашкіна О. Д. Комплексний підхід щодо соціальної підтримки молодих сімей. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2016. № 1/2. С. 76–85.
7. Клименко-Гапон О. О. Соціально-педагогічна підтримка сімей внутрішньо-переміщених осіб : магістерська робота. 2020. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/5015>
8. Козак Г. А. ДІАГНОСТИКА СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ. *Психологічні студії*. 2023. № 1. С. 41–47. URL: <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.1.6>
9. Комарніцька Л. М., Боровисюк Т. В. ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ. *Соціальна робота та*

психологія: освіта і наука. 2023. № 1. С. 16–20. URL: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-1-3>

10. ЛЕВЧЕНКО Н., КОЛЯДА Н., КРАВЧЕНКО О. АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ. *Humanitas.* 2023. № 2. С. 88–92. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.13>

11. Лемко Г. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ. *Вісник науки та освіти.* 2024. № 9(27). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9\(27\)-879-889](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-879-889)

12. Лобода Б. С. Особливості соціально-психологічного супроводу дистантних сімей : thesis. 2019. URL: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/19689> (дата звернення: 28.11.2024).

13. Лузан А. В., Luzan A. V. Технології соціального супроводу неповних сімей : master's thesis. 2020. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/10162>

14. Максимова Н. Типологія сімей, які потребують соціально-психологічної допомоги. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота.* 2017. Вип. 1 (1). С. 45–51.

15. Машовець О. Ю. Причини розлучень молодих сімей : thesis. 2016. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/19569>

16. Медвідь З. В. Моніторинг стану соціального захисту малозабезпечених сімей. *Актуальні проблеми економіки.* 2006. № 3. С. 158–164.

17. Мельник Л., Данилюк О., Гевчук Н. ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ НЕПОВНИХ СІМЕЙ НА ОСОБИСТІТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ. *Social Work and Education.* 2021. Т. 8, № 2. С. 215–228. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.2.7>

18. МИХАЙЛИШИН Г., ДОВГА М. Аналіз життєвих проблем молодих сімей у суспільстві. *Humanities science current issues.* 2020. Т. 4, № 34. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-4-31>

19. Мушкевич М. І. Психологічний супровід сімей, що мають проблемних дітей : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2020. 43 с.

20. Мушкевич М. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ. *Psychological Prospects Journal*. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-39-mus>
21. Ничипоренко С. В. Проблеми неповних сімей у контексті демографічного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 2. С. 37–43.
22. Особливості міжособистісних взаємовідносин і самооцінки неповнолітніх з неповних сімей та їх корекція / А. Бойсак та ін. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2022. № 3(59). С. 34–44. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2022-59-3-34-44>
23. Паламарчук О., Візнюк І. ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ З ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2023. № 10(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-824-835](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-824-835)
24. Пихтіна Н. П. МЕТОДИКА ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИХОВАТЕЛЯ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ. *Research Notes*. 2024. № 4. С. 44–57. URL: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2023-pp-4-44-57>
25. Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей: Указ Президента України від 30.12.2000 № 1396/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396/2000#Text>
26. Ребенок В., Наумкіна О. ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ. *ГРААЛЬ НАУКИ*. 2021. С. 243–245. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.10.2021.42>
27. Симоненко С., Грек О., Січка В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ СВІТУ У ПІДЛІТКІВ З ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ. *The results of scientific mind's development: 2019*. 2019. URL: <https://doi.org/10.36074/22.12.2019.v2.04>

28. Соколенко М. О. Інтернет-адикція студентів. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 7. С. 134–139. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v7i.7272>
29. Солдатова О. Соціально-психологічні особливості якості життя багатодітних сімей. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1 (1). С. 24–27.
30. Створення та функціонування прийомних сімей : Навч. посіб. для держ. службовців. Київ, 2000. 128 с.
31. Ткачук А. А., Tkachuk A. A. Психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку з повних та неповних сімей : master's thesis. 2021. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/11903>
32. Улановський В. А. Способи удосконалення підготовки бджолиних сімей до зимівлі : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук. К., 1993. 20 с.
33. Футрик А. С. Особливості соціально-психологічного супроводу прийомних сімей : thesis. 2021. URL: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/24921>
34. Чала Т. Соціально-психологічні особливості адиктивної поведінки підлітків з неповних сімей. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 3(53)Т2. С. 146–155. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2020-53-3-2-146-155>
35. Чепіль І. К. ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ АФІЛІАЦІЇ ПІДЛІТКІВ : thesis. 2017. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/27038>
36. Юрченко З. Адикція як прояв соціально дезадаптованої поведінки підлітків. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. Вип. 3. С. 55–57.
37. Юрченко З. Адикція як прояв соціально дезадаптованої поведінки підлітків. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. Вип. 3. С. 55–57.

38. Яремчук В. Конфліктна поведінка неповнолітніх з неповних сімей: гендерні аспекти. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2023. № 3(62), Т.1. С. 5–17. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2023-62-3-1-5-17>
39. Ясточкіна І. А. ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ В ПЕРІОД ВІЙНИ. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 39. С. 95–98. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/39/22>
40. Chala T. Socio-psychological problems of minors from single-parent families. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2023. No. 3(62), Т.1. P. 125–130. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2023-62-3-1-125-130>
41. Chubuk R. Соціально-превентивна діяльність із підлітками із неповних сімей. *Освітній простір України*. 2017. № 10. С. 180–186. URL: <https://doi.org/10.15330/esu.10.180-186>
42. Hrek O., Nesterova O. PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF ANXIOUS JUNIOR SCHOOL STUDENTS LIVING IN SINGLE-PARENT FAMILIES IN TERMS OF RECREATION. *Science and Education*. 2016. Vol. 34, no. 9. P. 47–51. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-9-10>
43. Kazhuk R., Shpilchak L. Соціальний психолого-педагогічний супровід неповних сімей. *Освітній простір України*. 2017. № 10. С. 131–145. URL: <https://doi.org/10.15330/esu.10.131-145>
44. L. A., A. A. Features of manifestations of anxiety conditions of primary schoolchildren from incomplete families: empirical experience. *HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY*. 2021. Vol. 12, no. 4. P. 77–82. URL: <https://doi.org/10.31548/hspedagog2021.04.077>
45. Lemko G., Karpovych N. Особливості розвитку і поведінки дітей з різних типів неповних сімей. *Освітній простір України*. 2019. № 16. С. 166–174. URL: <https://doi.org/10.15330/esu.16.166-174>
46. Mudryk A. B. Workaholism as Professional Addiction of Personality. *Psychological Prospects Journal*. 2017. Vol. 29. P. 175–186. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2017-29-175-186>

47. Otroshchenko N. Development of the Program of Activity of the Social Teacher Concerning Support of Single-Parent Families in the Conditions of Establishment of General Secondary Education. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*. 2021. Vol. 2, no. 1 (339). P. 140–147. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1\(339\)-2-140-147](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1(339)-2-140-147)
48. Petrynko O., Silaieva O. INTERNET ADDICTION AS AN ADDICTION OF A MODERN PERSON. "Scientific notes of the University"KROK". 2023. No. 3(71). P. 115–124. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-71-115-124>
49. Sylka O. SELFIE-ADDICTION: THEORETICAL REVIEW OF THE PROBLEM. *Young Scientist*. 2019. Vol. 2, no. 66. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-36>
50. Черняк А. І., Костюкова Н. В. Самосвідомість людини як головний механізм актуалізації її Я-концепції. *Вісник Національної академії оборони України*. 2008. № 3 (7). С. 112–117.
51. Шакуров Р. Х. Виховання чесності і гідності. Київ : Знання, 1966. 43 с.
52. Шахвердова А. П. Потреба досягнення та її вплив на успішність адаптації студентів-першокурсників. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017 (50), Issue: URL:http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/a_p_shahverdova_the_need_for_achievement_and_its_influence_on_the_success_of_the_adaptation_of_firs_t-year_students.pdf (дата звернення: 01.10.2022)
53. Шевченко Н. Ф. Теоретичні підходи до розуміння поняття «самоповага» в історичному поступі психологічного знання. *Наука і освіта*. 2015. № 11-12. С. 19–25.
54. Adler A. The Individual Psychology of Alfred Adler H. L. Ansbacher & R. R. Ansbacher (Eds.). New York, NY : Harper Torchbooks, 1956.
55. Bandura A. Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. 1977. 84. P. 191–215.

56. Butler H., Haigh M. Psychotherapy and personality change / eds. Rogers C., Pymond H. Chicago, 1954.
57. Coopersmith S. The antecedents of self-esteem. San Francisco, 1967. 216 p. 208. Crowne D. P., Marlowe D. A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*. 1960. Vol. 24 (4). P. 349–354.
58. Deci E. L., Ryan R. M. Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development and health. *Canadian Psychology*. 2008. Vol. 49. P. 182–185.
59. Dickstein E. Self and self-esteem. Theoretical foundations and their implications for research. *Thuman Development*. 1977. Vol. 20. P. 129–140.
60. Gordon C. Systemic senses of self. *Sociometry*. 1968. V. 38. P. 161-177
61. Hoge D., McCarthy J. Influence of individual and group identity salience in the global self-esteem of youth. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1984. V. 47. P. 403-414
62. Kaplan H. B. Deviant behavior and self-enhancement in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 1978. Vol. 7. № 3. P. 253–278.
63. Kaplan H. B. Self-Attitudes and Deviant Behavior. Pacific Palisades, Calif., 1975. 309 p.
64. Kaplan H. Deviant behaviour in defence of self. New York, 1980. 256 p.
65. Leahy R. L., Huard C. Role-Taking and Self-Image Disparity In Children. *Developmental Psychology*. 1976. № 12 (6). 341 p.
66. Mead G. H. Mind Self & Society. The Definitive Edition / edited by Charles W. Morris. Annotated Edition by Daniel R. Huebner and Hans Joas, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2015. 536 p.
67. Meichenbaum D. Cognitive-behavior modification: An integrative approach. 213 New York : Plenum, 1977. 261 p.
68. McClelland D., Atkinson J., Clark B., Lowell E. The achievement

motive. Appleton-Century-Crofts. New York, 1953. 384 p.

69. Murray H. A. Explorations in Personality. *Oxford Univer. Press.* New York, 1938. P. 164.

70. Oberst U. E., Stewart A. E. Adlerian Psychotherapy: An Advanced Approach to Individual Psychology. New York : Brunner-Routledge, 2003. 235 p.

71. Parsons T. The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects. *The American Sociologist.* 1996. Vol. 27. № 4. P. 13–23.

72. Rogers C. R., Dymond R. F. Psychotherapy and personality change. Chicago, 1954. 344 p.

73. Rogers C. R. What understanding and acceptance mean to me. *Journal of Humanistic Psychologist.* 1995. Vol. 35. № 4. P. 7–22.

74. Rosenberg M. Society and adolscent self-image. Princeton, 1965. 340 p.

75. Salovey P., Stroud L. R., Woolery A., Epel E. S. Perceived emotional intelligence, stress reactivity, and symptom reports: Further explorations using the Trait Meta-Mood Scale. *Psychology and Health.* 2002. Vol. 17 (5). P. 611–627.

76. Shavelson R., Hubner J., Stanton G. Self-concept: Validation of construct interpretation. *Review of educational research.* 1976. V. 46. P. 407-441

77. Stroianovska, O., Dolynska, L., Shevchenko, N., Andriiashyna, N., Melnyk, I., & Tsybuliak, N.. The Influence of the Professional Orientation of Students of Different Gender on Their Ideas of Happiness. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 2020 11(3), 51-71. <https://doi.org/10.18662/brain/11.4/141>

78. Wells L., Marwell G. Self-esteem. Its conceptualization and measurement. Beverly Hills, Calif : Sage publications. New York, 1976. 290 p.